

La vaca eixorca

(ALDC, VI, 1297. La vaca eixorca)

L'enunciat designa la 'vaca estèril, incapaç per a la procreació'. Els mots més freqüents són *forra*, *baciva*, *matxorra*, *eixorca* i *borda*. *Forra* (*f*[u]rra 4, 6, 8, 9, 13, amb tancament de [o] > [u] propi del ross.) és el *f.* de *forro* (s. XIII) que deriva de l'àr. ḤURR 'lliure, de condició lliure', que en cat., també sota la var. *alforro*, volia dir 'sense traves ni obligacions' i, aplicat a femelles d'animals, 'que no estan prenyades o són eixorques' (DECat). *Baciva* (var. *ba*[θ]iva 100, 108) prové del llat. VACĪVA, que en llat. vg. va ser substituït per VŎČĪTUS, origen del cat. *buit* (i oc. *void*, *vòg*), però que en cat. es va mantenir restringit a vaques i ovelles; l'ús primigeni devia ser d'adjectiu (*bèstia baciva*, s. XIII), reduït després a substantiu, amb una dissimilació [v]...[v] > [b]...[v] (**vaciva* > *baciva*); var. perifràstica *baciva de mena* 87, de natura. *Eixorca* (s. XI) 11, d'origen incert, potser provindria d'una base *ORGH- amb el nom del testicle en una llengua indoeuropea preromana, precedida del prefix EX- (*EXORCOS; cf. oc. *sorga*) (DECat); és més freqüent la var. aferètica *xorca*, originada per fonosintaxi (*vac*[ə ə]*xorca* → *vaca xorca*) i pronunciada amb *o* oberta; recordem que és un mot propi del cat. i d'alguns parlars occitans. *Borda* és el *f.* del llat. vg. BŪRDUS 'mul; fill de cavall i somera', que esdevingué 'eixorca' com la mula, que no pot tenir descendència. *Matxorra* (var. *ma*[dʒ]orra 172 i *motxorra* 157, aquesta per assimilació vocàlica) és un manlleu al cast. *machorra*, on és un der. de *macho* (del llat. MASCŪLUS, dim. de MAS, MARIS) en el sentit de 'incapaç de concebre, com un mascle'; es tracta sens dubte d'una aglutinació de *macho* i *horra* ('mascle' i 'eixorca'), *f.* del cast. ant. *horro*, de l'àr. ḤURR (com el cat. *forro*) 'lliure de naixement; llibert; etc.'.

Altres mots continuen basant la motivació en la infecunditat, com *estèril* 62 (*esterila* 13, pres del fr. *stérile*; notem l'accent desplaçat a la penúltima síl·laba), pres del llat. STĒRĪLIS; *fallada* 127, part. de *fallar*, der. de *falla*, part. de *fallir* (< llat. FALLĒRE 'enganyar'); *secanya* 85, pres de l'it. *seccagna* a través del logudorès

(on també trobem *sikkárdza* "pecora sterile", der. de *sikku* 'sec'); *raconera* 'apartada, inservible per a la reproducció' 7, 11, der. de *racó* (< àr. andalusí *RAK[K]ÚN < cl. RUKN); *neutra* 127, pres del llat. NEUTRA, com si diguéssim 'que no té sexe'; *inútil* 58, 166, del llat. INUTILIS (*inútila* 58 o *inútila per cria* 69, amb addició de la marca de *f.*, per analogia amb els adjectius de dues terminacions, com *content/contenta*); *dolenta* 57, *f.* de *dolent* (< llat. DOLENS, DOLENTIS), i *putana* 131, 136, 138, der. de *puta* (< llat. vg. *PŪTTA 'xicota', var. de PUTA 'nena') més el suf. -ana (cf. fr. *putain*), pel fet que la unió sexual no implica tenir descendència. Són freqüents les frases perifràstiques com *no queda prenyada* 178 (o, simplement, *no queda* 155, 158, 169), *no en vol quedar prenys* 61, *no pren* 67, *no pot tenir vedells* 60, *no vol criar* 33, *no ha criat* 51, *no pot criar* 179, *no és bona per a (pa) criar* 155, *mala criadora* 177, *no agafa* 53, *no ha agafat* 36, *no plega* 72, *no ferra* 76, 78, 81, afèresi de *aferra* (*no aferra* 82), com *fer ferrar* 80. Algunes altres denominacions són semblants a *matxorra*, és a dir, són assimilades al sexe masculí, que no pot procrear: *tora* 37, 43, *f.* de *toro* (< TAURU), i els seus der. *toradissa* 10, 12, 19, 30 i, d'influència oc., *tauradissa* 7, ambdós mots absents dels nostres diccionaris, com *vacabou* 15, 21, compost de *vaca* i *bou*.

Jònega 153 es refereix a la vaca jove, que encara no ha procreat. Per a més informació, veg. Veny, 2017 c. Des d'un punt de vista areal, *forra* ocupa gran part del cat. or., amb punts esparsos de *borda* i de *eixorca*, més freqüent aquest en men. i mall.; *baciva* s'estén pel cat. nord-occ. i mall., i *matxorra*, pel val.

Des d'un angle històric, l'arabisme *forra* presenta una àrea compacta en cat. or. enfront de punts isolats en cat. nord-occ. i val.; quant a *matxorra* es tracta d'un castellanisme provinent del murcià i manxec (cf. ALeCMan, mapa 613), no de l'arag.

Són mots normatius *eixorca*, *forra*, *baciva*, des del DG₁, 1932.